

แนวทางการบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี ไว้ในรัฐธรรมนูญของประเทศไทย Constitutionalizing the Right to a Good Environment in Thailand

ฐิติรัตน์ ยะอนันต์¹
Thitirat Yaanan¹

Receive: 19 พฤศจิกายน 2568 Revised: 13 ธันวาคม 2568 Accepted: 17 ธันวาคม 2568

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสำคัญและแนวคิดของการบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีไว้ในรัฐธรรมนูญ ในฐานะที่เป็นสิทธิมนุษยชนประการหนึ่งที่รัฐควรเคารพ ปกป้อง และส่งเสริมให้เกิดบรรลุผล การศึกษานี้มุ่งวิเคราะห์แนวคิดทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี รวมถึงแนวทางการรับรองสิทธิในกฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม และศึกษาแนวทางการบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีไว้ในรัฐธรรมนูญ เพื่อทำการส่งเสริมการรับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีไว้ในรัฐธรรมนูญของประเทศไทย การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยการวิเคราะห์บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ หนังสือ ตำราและเอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ข้อค้นพบของงานวิจัยพบว่า การบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีได้รับการยอมรับภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศว่า เป็นกฎหมายสิทธิมนุษยชนสากลอย่างเป็นทางการแล้ว มีสถานะถูกยอมรับใช้ควบคู่ไปกับสิทธิมนุษยชนสากลอื่นๆ แต่ในรัฐธรรมนูญของไทย ยังไม่มีการรับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญโดยตรง อีกทั้งสิทธิในสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ในรัฐธรรมนูญมักบัญญัติเพียงสิทธิในเชิงกระบวนการ ยังไม่บัญญัติสิทธิในเชิงเนื้อหาให้เกิดความครบถ้วนตามหลักการสากลแต่อย่างใด ผลการวิจัยพบว่า เพื่อดำเนินการให้มีความสอดคล้องกับความเป็นสากลและแสดงออกถึงความมีอารยะของประเทศไทย จึงควรที่จะดำเนินการเพื่อรับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีซึ่งเป็นสิทธิมนุษยชนสากล เพื่อเป็นการช่วยให้สิทธิของประชาชนในการดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและยั่งยืนเกิดขึ้นในประเทศไทย อีกทั้งยังเป็นแสดงออกว่า ประเทศไทยได้กำหนดนโยบายว่าจะปฏิบัติตามและมีความจริงจัง ในการดำเนินนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมตามที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติ (UNGA) เรียกร้องให้รัฐต่าง ๆ ยกระดับความพยายามในการประกันการดำเนินการเพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงสภาพแวดล้อมที่สะอาด มีสุขภาพดีและยั่งยืน ดังนั้น ประเทศไทยจึงควรผลักดันให้มีการบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีไว้ในรัฐธรรมนูญ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนและการรับรองสิทธิของประชาชนในฐานะประธานแห่งสิทธิให้มีโอกาสที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีให้เกิดขึ้นจริง

คำสำคัญ: สิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี, สิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อม, รัฐธรรมนูญ

¹ อาจารย์ประจำสาขานิติศาสตร์ ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์และวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์; Lecturer in Law, Department of Social Sciences, Faculty of Arts and Management, Kasetsart University, Thailand; e-mail: y.thitirat23@gmail.com

ABSTRACT

This study examines the importance of recognizing the right to a good environment in the Constitution as a fundamental human rights that the state must respect protect and fulfil. It analyzes key legal concepts related to this right as well as international developments that support its recognition and the current constitutional framework in Thailand. The purpose of the study is to support the recognition of the right to a good environment in the Thai Constitution. The research uses a qualitative legal method based on the analysis of constitutional texts, academic literature, legal documents and related studies. The findings show that the right to a good environment is already acknowledged under international law as part of universal human rights. The Thai Constitution does not expressly guarantee this right. The environmental rights that appear in the Constitution focus on procedural rights and do not provide substantive rights. The study recommends that Thailand should recognize this right in its Constitution. Such recognition would help ensure that people can live in a safe healthy and sustainable environment. It would also demonstrate Thailand's commitment to international expectations set by the United Nations General Assembly which calls on states to strengthen efforts to secure a clean healthy and sustainable environment for all. Constitutional recognition of this right would support sustainable development and reinforce the protection of the fundamental rights of the people.

KEYWORDS: Right to a Good Environment, Environmental Human rights, Constitutional

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัญหาการเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม มลพิษ และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ภาวะโลกร้อน (climate change) ถูกยอมรับว่า ถือเป็นปัญหาที่ร้ายแรงและเป็นภัยคุกคามที่ร้ายแรงต่อมนุษยชาติ United Nation (2566) ข้อมูลในปี ค.ศ. 2023 องค์การสหประชาชาติออกรายงานเตือนอย่างเป็นทางการว่า ปัญหาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ มีความรุนแรงสูง อุณหภูมิของโลกได้เข้าสู่จุดสูงสุดที่ยากต่อการรับมือ นับเป็นการประกาศอย่างเป็นทางการในการเตือนถึงสถานะฉุกเฉินของปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม

ในยุคสมัยปัจจุบันปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมถือเป็นปัจจัยที่คุกคามต่อสุขภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างรุนแรง ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่กระทบต่อคุณภาพชีวิต กระทบต่อสิทธิในชีวิต (Right to live) ซึ่งเป็นสิทธิมนุษยชนประการหนึ่งที่สำคัญมากที่สุด ในมุมมองของกฎหมายสิทธิมนุษยชนมองว่า สิทธิในชีวิตเกิดและมีขึ้นได้เนื่องจากประชาชนที่เป็นประธานแห่งสิทธิ (Subject of right) สามารถจะดำรงชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี สิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีและสิทธิในชีวิตจึงเป็นรากฐานของสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่มีความสำคัญ

คณิงนิจ ศรีบัวเอี่ยมและคณะ (2564) นิยามของสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี คือ การรับรองสิทธิในมนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี สิ่งแวดล้อมที่สมบูรณ์ สะอาดและปลอดภัย กรณีปัญหาสิ่งแวดล้อมนอกจากกระทบต่อสิทธิในชีวิต สิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีคุณภาพชีวิตของประชาชนในรัฐแล้วยังมีผลกระทบต่อความมั่นคงทางสังคม เศรษฐกิจ วิถีชีวิตของผู้คน จึงกล่าวได้ว่าเมื่อสิ่งแวดล้อมถูกทำลายหรือเสื่อมโทรมลงสิทธิมนุษยชนพื้นฐานก็ถูกทำลายลงด้วยเช่นกัน เมื่อสิ่งแวดล้อมเกิดเสื่อมโทรม เกิดภาวะมลพิษขึ้น สิทธิในชีวิต สิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีก็ถูกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จึงกล่าวได้ว่าแนวคิดเรื่องการมองว่า สิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีผูกพันและมีความเชื่อมโยงกับสิทธิมนุษยชนมีการถูกกล่าวถึงเรื่อยมา สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน (2565) ได้เผยแพร่ข้อมูลว่า เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2565 ที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติ (United Nations General Assembly (UNGA)) ออกมติประกาศรับรองให้การเข้าถึงสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีต่อสุขภาพและยั่งยืนเป็นสิทธิมนุษยชนสากล ผลลัพธ์นำมาซึ่งการเรียกร้องต่อรัฐบาล ต่างๆ ที่เป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติในฐานะผู้แทนประชาชน ยกย่องความพยายามของรัฐเพื่อการดำเนินการ หรือการทำหน้าที่สำคัญในการวางมาตรการเพื่อป้องกัน แก้อั้ว และบรรเทาผลกระทบจากวิกฤตสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น เพื่อการสร้างผลลัพธ์ที่รัฐดำเนินการเพื่อให้เกิดความแน่ใจว่าประชาชนจะสามารถเข้าถึงสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี ในประเด็นมติที่เป็นประวัติศาสตร์ครั้งสำคัญนี้ ได้สร้างผลลัพธ์ให้การศึกษาระดับเรื่องสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีที่ถูกผลักดันและยกระดับการยอมรับในสถานะสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่ไม่อาจละเมิดได้

ผลจากมติของที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติ แม้ไม่มีผลทางกฎหมายที่ผูกพันรัฐโดยตรง กระทรวงการต่างประเทศ (2562) ความผูกพันของรัฐต่อมติของ UNGA สร้างผลทางศีลธรรมและทางการเมือง อย่างมาก เพราะสะท้อนถึงเจตจำนงและฉันทามติของรัฐสมาชิก มติเหล่านี้จึงมีน้ำหนักทางอิทธิพลสูงและมักใช้กำหนดบรรทัดฐานสากลและเป็นแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของรัฐสมาชิกองค์การสหประชาชาติ ซึ่งยอมรับกันทั่วไปว่าสามารถสร้าง "ความสำนึกดีชั่วและค่านิยมทางการเมือง" (moral and political value) เพราะสะท้อนข้อผูกพันทางนโยบาย (policy commitments) ของรัฐสมาชิก ข้อมติเหล่านี้จึงมีน้ำหนักหรืออิทธิพลต่อการดำเนินนโยบายและท่าทีของประเทศต่าง ๆ ก่อนข้างมาก

ผลจากมติของที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติข้างต้น ทำให้ปัจจุบันมีการยอมรับว่า การใช้สิทธิมนุษยชนพื้นฐานในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมนั้นมีความชอบธรรมมากขึ้น การยอมรับสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีมีสถานะเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานอย่างเป็นทางการ รัฐมีหน้าที่ในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนพื้นฐาน ก่อให้เกิดหน้าที่ของรัฐในการเคารพปฏิบัติตาม และจากรายงานของ คณิงนิจ ศรีบัวเอี่ยมและคณะ (2564) นำเสนอประเด็นที่ว่า รัฐมีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามมาตรฐานขั้นต่ำตามทฤษฎีด้านกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ ได้แก่ 1) การเคารพสิทธิของประชาชน ประชาชนสามารถเรียกร้องไม่ให้รัฐแทรกแซงการใช้สิทธิมนุษยชนพื้นฐาน 2) ปกป้อง รัฐต้องปกป้องมิให้เกิดการละเมิดต่อสิทธิมนุษยชนพื้นฐานที่ประชาชนเป็นผู้ทรงสิทธิ 3) ทำให้บรรลุผล รัฐมีหน้าที่สร้างให้มีกระบวนการการใช้สิทธิมนุษยชนพื้นฐานให้สามารถเกิดผลขึ้นได้จริง

ผู้วิจัยเห็นว่า การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้ดีมีผลลัพธ์โดยตรงต่อคุณภาพชีวิต และการเป็นประธานแห่งสิทธิในสิทธิในชีวิตที่เป็นสิทธิมนุษยชนที่เป็นฐานของสิทธิด้านอื่นๆ การสร้างคุณภาพของสิ่งแวดล้อมให้ดี จะนำมาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีของมนุษย์ช่วยส่งเสริมสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็น

มนุษย์ที่ดียิ่งขึ้น และในทางตรงข้ามหากสิ่งแวดล้อมไม่ดี คุณภาพชีวิตของมนุษย์จะไม่ดีตาม ข้อมูลที่แสดงออกถึงตัวอย่างว่าสิ่งแวดล้อมที่ดีย่อมส่งผลกระทบและมีความสัมพันธ์ต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนของประเทศไทย เช่น รายงานของ Germanwatch (2568) ได้นำเสนอรายงาน Climate Risk Index 2025 ข้อมูลพบว่า ประเทศไทยอยู่ในอันดับที่ 30 จาก 193 ประเทศ ที่มีความเสี่ยงสูงต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ข้อมูลนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเปราะบางของประเทศไทยในการจะรับมือต่อภัยพิบัติทางธรรมชาติที่รุนแรง โดยประเทศไทยควรพิจารณาถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการเตรียมความพร้อมเพื่อรับมือปัญหา ควรจัดทำมาตรการรับรองสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมปกป้องสิทธิของประชาชน และการสร้างมาตรการกฎหมายสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นการกลไกทางกฎหมายที่ชัดเจน และสร้างหลักประกันทางกฎหมายรัฐธรรมนูญเพื่อเป็นการประกันสิทธิ และสร้างแนวทางต่อการรับมือต่อผลกระทบเรื่องภัยพิบัติ และปัญหาความรุนแรงของสิ่งแวดล้อมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

สิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีจึงเป็นพื้นฐาน และเป็นแกนกลางของสิทธิในสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ การไม่บัญญัติรับรองสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานเอาไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญของประเทศไทย จึงเป็นการปฏิบัติที่ย่อมไม่สอดคล้องกับแนวทางมติของที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติ ที่มีการประกาศรับรองให้การเข้าถึงสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีต่อสุขภาพและยั่งยืนเป็นสิทธิมนุษยชนสากล ประเทศไทยในฐานะภาคีสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ และเป็นหนึ่งในประเทศที่ได้มีการลงมติเห็นชอบในมติของการประชุมสมัชชาสหประชาชาติเมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2565 ดังนั้น ประเทศไทยย่อมต้องเคารพและจำเป็นต้องปฏิบัติดำเนินการให้กฎหมายภายในของรัฐ มีความสอดคล้องกับสิทธิมนุษยชนสากลเรื่องการรับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 3 ฉบับ ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ. 2540 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ. 2550 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ. 2560 โดยมุ่งเน้นศึกษาเกี่ยวกับบทบัญญัติด้านสิทธิในสิ่งแวดล้อมและสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี เพื่อศึกษารายละเอียดของความเหมือนและความแตกต่างระหว่างรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับ

งานวิจัยมุ่งศึกษาว่ารัฐธรรมนูญแต่ละฉบับ ว่ามีการบัญญัติแนวคิดเรื่องบทบัญญัติด้านสิทธิในสิ่งแวดล้อมและสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี (Right to a good environment) ไว้หรือไม่ เนื่องจากนับแต่ปี พ.ศ. 2565 สิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีได้ถูกยกระดับถือเป็นสิทธิมนุษยชนสากล อีกทั้งองค์การสหประชาชาติ และกฎหมายระหว่างประเทศได้ให้ความสำคัญต่อการเรียกร้องให้รัฐต่าง ๆ ของโลก ดำเนินการเพื่อรับรองและประกันการเกิดขึ้นของสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีนี้ให้สามารถเกิดขึ้น

ผลการศึกษาจะนำไปสู่การวิเคราะห์ว่า ภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ. 2560 ได้มีการรับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อม และสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีอย่างเพียงพอหรือไม่ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดทำกรอบกฎหมายและแก้ไขรัฐธรรมนูญเพื่อส่งเสริมสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีต่อไป

สมมุติฐานของการวิจัย

งานวิจัยนี้กำหนดสมมุติฐานการศึกษาว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 3 ฉบับ ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ. 2540 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ. 2550

และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ. 2560 ยังไม่มีการรับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี แต่มีการบัญญัติสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมไว้บ้างบางประการ ซึ่งมีรายละเอียดที่แตกต่างกันในระดับความชัดเจนและความครอบคลุมเรื่องรายละเอียดที่มีความสอดคล้องกับหลักการของสากลด้านกฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2560 ฉบับปัจจุบัน แม้มีการบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิในสิ่งแวดล้อมเอาไว้บ้าง แต่ไม่ได้มีการบัญญัติถึงสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีไว้โดยตรง ดังนั้นเพื่อเป็นการสร้างหลักประกันให้รัฐดำเนินนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ และเพื่อให้สิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีที่มีฐานะที่เป็นสิทธิมนุษยชนประการหนึ่งที่รัฐไทยควรเคารพ ปกป้องและส่งเสริมให้เกิดบรรลุผล รัฐไทยจึงควรพิจารณาแนวทางของการบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีในรัฐธรรมนูญ ที่เป็นกลไกสำคัญที่จะส่งเสริมการปกป้องสิทธิของประชาชนและสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืนให้เกิดขึ้น

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาแนวคิด เนื้อหาของบทบัญญัติในกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 3 ฉบับได้แก่ รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2550 และรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2560 และเน้นการวิเคราะห์เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่าง การบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อม และสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีไว้ในกฎหมายระดับรัฐธรรมนูญ และการศึกษาเปรียบเทียบการบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีในรัฐธรรมนูญของต่างประเทศ เช่น ประเทศฝรั่งเศสที่เป็นประเทศที่มีชื่อเสียงเป็นแบบอย่างของประเทศด้านระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร (Civil Law) ที่ประเทศไทยใช้ระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษรเช่นเดียวกัน

2. ขอบเขตด้านเวลา

การวิจัยครอบคลุมช่วงระยะเวลาการบังคับใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 3 ฉบับตั้งแต่ พ.ศ. 2540 จนถึงปี พ.ศ. 2560 ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาสิทธิในสิ่งแวดล้อม และการบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีในกฎหมายรัฐธรรมนูญไทย

3. ขอบเขตด้านประเด็น

งานวิจัยมุ่งศึกษาประเด็นเฉพาะเกี่ยวกับสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี และการรับรองสิทธิดังกล่าวในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 3 ฉบับโดยไม่ได้ศึกษากฎหมายลำดับรองด้านสิ่งแวดล้อมอื่นๆ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative legal research) โดยทำการวิจัยเอกสาร (documentary research) เป็นหลัก โดยการศึกษาใช้วิธีการวิเคราะห์ตัวบทกฎหมาย (doctrinal legal analysis) ซึ่งแยกออกเป็นเอกสารชั้นต้น (primary documents) และเอกสารชั้นรอง (secondary documents) เอกสารชั้นต้นได้แก่ รัฐธรรมนูญ กฎหมายระหว่างประเทศ และกฎหมายภายใน เอกสารชั้นรองเป็นแนวคิด รายงานวิจัยการศึกษา และงานวิจัยที่ได้มาจากการสืบค้นจากหนังสือ ตำรา บทความออนไลน์และเว็บไซต์ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ โดยมุ่งเน้นวิเคราะห์การรับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีในกฎหมายรัฐธรรมนูญ ว่าเป็นกฎหมายสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน โดยรายละเอียดขั้นตอนดังนี้

1. การดำเนินการศึกษากฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ศึกษาบริบทและการผลักดันแนวคิดของสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี ในกฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เพราะถือว่ามีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของการตรากฎหมายสิ่งแวดล้อมภายในของประเทศไทย ในการศึกษากฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมพบว่า มีทั้งลักษณะที่เป็นกฎหมายแบบแข็ง (Hard Law) และเป็นกฎหมายแบบอ่อน (Soft law) ในประเด็นเรื่องสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีนั้น เป็นหลักการสำคัญที่เป็นพื้นฐานของการตรากฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ฉบับต่างๆ ที่พัฒนาต่อเนื่องมาจากการประชุมในปีค.ศ. 1972 สารสำคัญของ การเริ่มต้นรับรองแนวคิดการกำหนดเกี่ยวกับสิทธิในสิ่งแวดล้อม ปรากฏในปฏิญญาสตอกโฮล์มว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ ค.ศ. 1972 (The Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment) ซึ่งเป็นเอกสารที่มีความสำคัญที่ปรากฏสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีเป็นครั้งแรก และต่อมาในปฏิญญาโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ค.ศ. 1992 (The Rio Declaration on Environment and Development) ปฏิญญาทั้งสองฉบับ เป็นเอกสารกฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาและกำหนดแนวคิดพื้นฐานด้านสิ่งแวดล้อมที่ประเทศทั้งหลายในโลก ได้นำเอาหลักการที่ปรากฏในปฏิญญาทั้งสองฉบับนี้ มาพัฒนาและกำหนดเป็นกฎหมายภายในของรัฐต่าง ๆ เพื่อคุ้มครองสิทธิในสิ่งแวดล้อม

ต่อมาทำการศึกษางานวิจัยของ David R. Boyd (2011) อดีตผู้อำนวยการพิเศษด้านสิ่งแวดล้อมด้านสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ งานวิจัยที่สำคัญนี้ได้สนับสนุนแนวคิดการรับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีว่าไม่ใช่เพียงประเด็นสิทธิด้านทรัพยากรธรรมชาติหรือความสะอาดของสิ่งแวดล้อมทั่วไปเท่านั้น หากแต่ถือเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน (fundamental human rights) เนื่องจากสิ่งแวดล้อมที่ดีเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีและสุขภาวะที่เหมาะสมได้ อีกทั้งการผลักดันเรื่องการบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อมและสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญ จะสร้างผลเชิงบวกต่อการสร้างสภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีให้เกิดขึ้น หากประเทศใดที่มีรัฐธรรมนูญรับรองสิทธิด้านสิ่งแวดล้อม กฎหมายสิ่งแวดล้อมของประเทศดังกล่าว จะมีความเข้มแข็งกว่าประเทศที่ไม่มีการบัญญัติ อีกทั้งผลของการบังคับใช้สิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี โดยองค์กรตุลาการในเรื่องการปกป้องคุ้มครองสิ่งแวดล้อมจะมีประสิทธิภาพมากกว่า ตลอดจนเรื่องสิทธิการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม สิทธิการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร และสิทธิการมีส่วนร่วมของประชาชนในประเด็นสิ่งแวดล้อม การเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจต่อโครงการที่สร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจะมีผลลัพธ์ที่ดีกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีที่รัฐไม่บัญญัติสิทธิเหล่านี้ไว้ในรัฐธรรมนูญ ตลอดจนความรับผิดชอบของรัฐที่จะดำเนินการส่งเสริมสิทธิจะชัดเจนกว่า งานวิจัยของ David R. Boyd จึงเสนอว่า ควรเรียกร้องให้รัฐบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อมทั้งเชิงเนื้อหาและสิทธิในเชิงกระบวนการไว้ในรัฐธรรมนูญ ควรเรียกร้องให้รัฐรับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมในรูปแบบของสิทธิมนุษยชน และเสนอแนะให้รัฐมีการคุ้มครอง เคารพและเติมเต็มสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมในกฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศให้เป็นกฎหมายภายในของรัฐ

2. การศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 3 ฉบับ ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ. 2540 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ. 2550 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ. 2560 เพื่อเปรียบเทียบบทบัญญัติด้านสิ่งแวดล้อมว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร รวมถึงวิเคราะห์ว่า มีการบัญญัติแนวคิดเรื่องสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีอย่างชัดเจนหรือไม่ นอกจากนี้ยังอาศัยการวิเคราะห์เอกสารทางวิชาการ งานวิจัย และกฎหมายระหว่างประเทศที่

เกี่ยวข้อง เพื่อประเมินมาตรฐานและกรอบแนวคิดสากลของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 3 ฉบับว่าสอดคล้องในประเด็นการรับรองสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมตามมาตรฐานของสากลหรือไม่

3. การศึกษากฎหมายรัฐธรรมนูญของต่างประเทศ งานของเซตโท ลังการ์พินธุ์ (2560) พบว่า ในรัฐธรรมนูญของรัฐกว่า 177 จาก 193 ประเทศทั่วโลก ที่มีการรับรองสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมเอาไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญ ซึ่งถือเป็นสถิติที่แสดงให้เห็นถึงบรรทัดฐานของโลกที่ให้ความสำคัญต่อประเด็นสิทธิในสิ่งแวดล้อม งานวิจัยนี้เลือกทำการศึกษากฎหมายรัฐธรรมนูญของประเทศฝรั่งเศส พบว่า ประเทศฝรั่งเศสในฐานะประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายแบบลายลักษณ์อักษร (Civil Law System) ที่เป็นแบบอย่างของระบบประมวลกฎหมายที่ประเทศไทยรับเอามาเป็นแบบอย่าง ในรัฐธรรมนูญของประเทศฝรั่งเศส มีการรับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีและสิทธิในสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ภายใต้เอกสารกฎหมาย Charter for Environment (2001) ที่เป็นกฎหมายที่ถูกบรรจุเพิ่มเติมบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับสิทธิด้านสิ่งแวดล้อม วัตถุประสงค์เอกสารกฎหมายฉบับนี้ถูกตราขึ้นเพื่อเป็นการประกัน แสดงออกถึงการยอมรับสิทธิมนุษยชนในด้านสิ่งแวดล้อมให้มีค่าเทียบเท่ากับสิทธิขั้นพื้นฐานอื่นๆ ดังนั้น ประเทศฝรั่งเศสจึงนำเอกสารกฎหมาย Charter for Environment มาบัญญัติแนบท้ายไว้ในภาคผนวกของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันของรัฐ โดยตัวอย่างการบัญญัติประเด็นสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีปรากฏใน มาตรา 1 ที่บัญญัติว่า คนทุกคนมีสิทธิที่จะอาศัยอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่สมดุลและให้ความสำคัญต่อเรื่องสุขภาพอย่างเหมาะสม ซึ่งเป็นแนวทางการบัญญัติที่ชัดเจน สอดคล้องกับสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีตามมาตรา 1 ของปฏิญญาสตอกโฮล์มว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ ค.ศ. 1972

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาค้นคว้าวิเคราะห์ข้อมูลโดย การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) เพื่อสกัดแนวคิดหลักและตีความบทบัญญัติทางกฎหมายภายใต้กรอบแนวคิดกฎหมายสิ่งแวดล้อม (environmental law) และสิทธิมนุษยชน (human rights) โดยอาศัยแนวทางวิธีวิจัยเชิงกฎหมาย (legal doctrinal analysis) และการวิเคราะห์เปรียบเทียบ (comparative analysis) ข้อมูลหลักมาจากตัวบทรัฐธรรมนูญ เอกสารวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งรวมถึงบทความของ ปวีศร เลิศธรรมเทวี (2560) และคณินิจ ศรีบัวเอี่ยมและคณะ (2564) ที่เสนอแนวทางการรับรองสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมและสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีในรัฐธรรมนูญไทย

ผลของการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า บทบัญญัติด้านสิ่งแวดล้อมและสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 3 ฉบับ ปรากฏจตุรร่วมกันสองประการคือ 1) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทั้งสามฉบับ ต่างยังไม่ปรากฏการรับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีเอาไว้โดยตรง 2) ลักษณะของการบัญญัติสิทธิด้านสิ่งแวดล้อม มีลักษณะของการบัญญัติรูปแบบเชิงกระบวนการเท่านั้น ไม่ปรากฏการรับรองสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมรูปแบบเชิงเนื้อหาแต่อย่างใด

ในส่วนจุดที่มีความแตกต่างของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทั้งสามฉบับคือ ประเด็นเรื่องของการรายละเอียดของการบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ต่างกันไป ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยแต่ละฉบับ ซึ่งปรากฏรายละเอียด ดังนี้

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ. 2540 มีการบัญญัติสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมในลักษณะทั่วไป โดยมากบัญญัติรับรองไว้ในหมวดสิทธิและเสรีภาพ เนื้อหาเป็นสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมเชิงกระบวนการเป็นการบัญญัติที่วางหลักการทั่ว ๆ ไป ยังไม่ได้มีการระบุรายละเอียดที่ชัดเจน

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ. 2550 มีการรับเอาแนวคิดกฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศมาพัฒนาปรับปรุงการบัญญัติ และขยายรายละเอียดในสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมเชิงกระบวนการให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เช่น สิทธิการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การมีส่วนร่วมของประชาชน และสิทธิการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม จุดเด่นประการสำคัญคือ การรับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี ยังไม่ได้ใช้คำว่าสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ได้อย่างชัดเจน แต่ปรากฏถ้อยคำที่อาจเทียบเคียงกับหลักการดังกล่าวได้ตามมาตรา 67 วรรค 1 บัญญัติว่า **“สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีวิอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม”** ทั้งนี้ถ้อยคำที่เน้นอักษรตัวหนา อาจใช้วิธีการเทียบเคียงของถ้อยคำที่มีความใกล้เคียงมากที่สุดเท่าที่มีการปรากฏการบัญญัติแนวคิดสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ. 2560 การบัญญัติสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมในลักษณะทั่วไป แต่มีการเปลี่ยนแปลงประเด็นหลักคิดของการตรากฎหมายเรื่องสิทธิในสิ่งแวดล้อม มาเป็นการกำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐ ในตำราของสุรศักดิ์ บุญเรือง (2565) ระบุว่า มาตรา 57 บัญญัติว่า **“รัฐต้อง (2) อนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุงรักษา พัฒนา บริหารจัดการ และใช้หรือจัดให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ ให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมดำเนินการและได้รับประโยชน์จากการดำเนินการดังกล่าวด้วยตามที่กฎหมายบัญญัติ”**

ข้อสังเกตต่อมาตราข้างต้นคือ การบัญญัติลักษณะตามมาตรา 57 ถือเป็นครั้งแรกที่ระบุ การรับรองอำนาจรัฐในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งไม่เคยปรากฏอย่างชัดเจนมาก่อนในรัฐธรรมนูญฉบับก่อนหน้า และกำหนดเป็นแนวนโยบายแห่งรัฐแทน เช่น มาตรา 72 เป็นต้น การนำเอาหลักการเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมมาบัญญัติเป็นหมวดแนวนโยบายของรัฐ ก่อให้เกิดการที่สภาพบังคับไม่ชัดเจนเพราะสถานะของหมวดนี้ คือ การตรากฎหมายและการดำเนินนโยบายที่เป็นกรอบ ไม่เหมือนกับการตรากำหนดให้เป็นสิทธิของประชาชนที่ก่อให้เกิดการฟ้องเรียกร้องสิทธิได้

จากข้อมูลวิเคราะห์สามารถเปรียบเทียบจุดร่วมและจุดที่มีความแตกต่าง ระหว่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 3 ฉบับ สามารถสรุปข้อมูลได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ตารางสรุปข้อมูลสิทธิในสิ่งแวดล้อมและสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี ในกฎหมายรัฐธรรมนูญของประเทศไทย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ	การบัญญัติสิทธิด้านสิ่งแวดล้อม	การบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี	ประเด็นจุดเด่นของบทบัญญัติ
พ.ศ. 2540	- มีการบัญญัติสิทธิด้านสิ่งแวดล้อม ในหมวดสิทธิและเสรีภาพ - ลักษณะของการบัญญัติ	- ไม่มีแนวคิดสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีโดยตรง แต่รับรองสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมเชิงกระบวนการไว้ 6 ประเด็น	- ถือเป็นรัฐธรรมนูญที่เป็นรากฐาน ที่สำคัญของการประกันสิทธิด้านสิ่งแวดล้อม ถูกการตั้ง

รัฐธรรมนูญแห่ง ราชอาณาจักร ไทย ฉบับ	การบัญญัติสิทธิด้าน สิ่งแวดล้อม	การบัญญัติสิทธิใน สิ่งแวดล้อมที่ดี	ประเด็นจุดเด่นของ บทบัญญัติ
	สิทธิด้านสิ่งแวดล้อมเชิง กระบวนการเท่านั้น ไม่ ปรากฏสิทธิสิ่งแวดล้อม เชิงเนื้อหา		ชื่อว่า เป็นรัฐธรรมนูญ ฉบับสีเขียวเน้นการ รับรองสิทธิใน สิ่งแวดล้อมที่เป็น รูปธรรมครั้งแรก
พ.ศ. 2550	- มีการรับเอาแนวคิด กฎหมายสิ่งแวดล้อม ระหว่างประเทศ มา พัฒนา และขยาย รายละเอียดใน บทบัญญัติด้าน สิ่งแวดล้อม เช่น สิทธิ การเข้าถึงข้อมูล การมี ส่วนร่วมของประชาชน เป็นต้น ให้มีความ ละเอียดและชัดเจนมาก ยิ่งขึ้น - ลักษณะของการบัญญัติ สิทธิด้านสิ่งแวดล้อมเชิง กระบวนการเท่านั้น ไม่ ปรากฏสิทธิสิ่งแวดล้อม เชิงเนื้อหา	- ไม่มีแนวคิดสิทธิใน สิ่งแวดล้อมที่ดีโดยตรง แต่ รับรองสิทธิด้านสิ่งแวดล้อม เชิงกระบวนการไว้ 6 ประเด็น - บทบัญญัติมีความชัดเจนใน รายละเอียดมากขึ้นกว่าใน รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 - ปรากฏแนวคิดถ้อยคำที่มี ความใกล้เคียงกับหลักการของ สิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี ตาม มาตรา 67 วรรคแรก	- สิทธิด้านสิ่งแวดล้อม พัฒนามาจาก รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 แต่ลักษณะของการ บัญญัติก้าวหน้า สอดคล้องกับระดับ สากล - จุดเด่นของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 คือ การ พัฒนาเชิงบวก ที่บรรจุ บทบัญญัติเกี่ยวกับ สิ่งแวดล้อมไว้มากที่สุด ฉบับหนึ่ง
พ.ศ. 2560 ฉบับปัจจุบัน	- มีการบัญญัติ หลักเกณฑ์ด้าน สิ่งแวดล้อมไว้ กว้างๆ - แต่มีความแตกต่างจาก ที่เคยรับรองใน รัฐธรรมนูญฉบับก่อน หน้าในเรื่องของ โครงสร้างของการ บัญญัติ	- ไม่มีแนวคิดสิทธิใน สิ่งแวดล้อมที่ดีโดยตรง แต่ รับรองสิทธิด้านสิ่งแวดล้อม เชิงกระบวนการไว้ 6 ประเด็น	- มีการเปลี่ยนแปลง หลักคิดของการตรา กฎหมายเรื่องสิทธิใน สิ่งแวดล้อม มาเป็นการ กำหนดให้เป็น หน้าที่ ของรัฐแทน เช่น มาตรา 57 และกำหนดเป็น แนวนโยบายแห่งรัฐแทน เช่น มาตรา 72 เป็นต้น

รัฐธรรมนูญแห่ง ราชอาณาจักร ไทย ฉบับ	การบัญญัติสิทธิใน สิ่งแวดล้อม	การบัญญัติสิทธิใน สิ่งแวดล้อมที่ดี	ประเด็นจุดเด่นของ บทบัญญัติ
			- การเปลี่ยนแปลงแนวคิดจากการรับรองสิทธิของประชาชน ไปกำหนดเป็นหน้าที่ และนโยบาย ซึ่งผลที่ตามมาคือ อาจก่อให้เกิดการกระทบเรื่องการเรียกร้องของประชาชน ต่อการเรียกร้องให้รัฐดำเนินการ เพราะ จากที่ควรจะเป็นการอ้างจากฐานเรียกร้องต่อรัฐดำเนินการตาม “สิทธิ” ที่ประชาชนเป็นประธานแห่งสิทธิ แต่การเรียกร้องฐานที่กลายไปเป็นเรียกร้องให้ “รัฐทำหน้าที่” ซึ่งผลของระดับของการเรียกร้องต่างกัน ในการอ้างว่าเป็นสิทธิเรียกร้อง กับการอ้างให้รัฐทำหน้าที่

บทสรุปจากการวิเคราะห์งานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่า เมื่อยังไม่มีการบัญญัติการบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีในรัฐธรรมนูญไทย งานวิจัยนี้เสนอให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมบัญญัติรับรองแนวคิดการบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีไว้ในรัฐธรรมนูญ เนื้อหาการกำหนดรายละเอียดสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี ที่เป็นสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อมเชิงเนื้อหา ควรต้องมีรายละเอียดที่ชัดเจน มีสาระครบถ้วนตามหลักการพื้นฐานด้านสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญควรนำหลักการสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อมที่ประกอบด้วย สิทธิเชิงเนื้อหาและสิทธิเชิงกระบวนการมาบัญญัติให้ครบถ้วน ประเทศไทยจึงสมควรดำเนินการพิจารณาประเด็นนี้อย่างเร่งด่วน เพื่อความเป็นสากลและความมีอารยะของไทย

ผู้วิจัยมีความคิดเห็นที่เป็นไปในทางที่สอดคล้องกับ ปวริศร เลิศธรรมเทวี (2560) ที่ว่า การที่รัฐจะคุ้มครองสิทธิของประชาชนในการดำรงชีวิตในสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัย และยั่งยืนให้เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง การผลักดันแนวคิดการบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี เพื่อเป็นเครื่องมือทางกฎหมายรับรองสิทธิให้แก่ประชาชน ในการดำเนินการเรียกร้องให้รัฐมีหน้าที่ดำเนินการหรือจัดการสิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน และเพื่อการดำเนินการภายใต้แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อผลท้ายสุดดำเนินการเกี่ยวกับบริหารจัดการนโยบายสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า สิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี เป็นฐานสำคัญในการคุ้มครองสุขภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชน การบัญญัติสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมไว้ในรัฐธรรมนูญไทย แม้จะปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปี พ.ศ. 2540 และ 2550 แต่ความชัดเจนและความครอบคลุมในสิทธิเชิงเนื้อหา (Substantive Rights) ยังคงไม่มีการบัญญัติอย่างชัดเจน การที่รัฐธรรมนูญของไทยทั้งสามฉบับ ทำการบัญญัติรับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมไว้เชิงกระบวนการถึง 6 ประเภท แบบกว้างๆ ผลคือทำให้สิทธิในสิ่งแวดล้อมยังไม่สามารถบังคับใช้ได้เต็มที่ เต็มประสิทธิภาพ

ตามงานของ David R. Boyd (2012) เสนอว่า แนวทางที่รัฐทั้งหลายควรดำเนินการคือ ควรบัญญัติรับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อม ในลักษณะสิทธิเชิงเนื้อหาและกระบวนการทั้งสองประเภทนี้ ต้องควบคู่กัน การบัญญัติรายละเอียดของสิทธิต้องดำเนินการควบคู่กันไป เพื่อเป็นหมวดหมู่ที่สำคัญในการเกิดขึ้นของสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อม และในการที่ประชาชนจะสามารถอ้างสิทธินั้น ๆ ที่ได้ปรากฏในกฎหมายเพื่อทำการเรียกร้องต่อรัฐ หากเกิดกรณีที่ประชาชนถูกละเมิดสิทธิ ตลอดจนการบัญญัติในสถานะของการกำหนดเป็นสิทธิย่อมนำมาซึ่งความหวงแหนต่อสิทธิของตน นำไปสู่การขับเคลื่อนการอ้างฐานแห่งกฎหมายที่รับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมเพื่อการปกป้องรักษาสิ่งแวดล้อม

ผลจากการวิเคราะห์เชิงนิติศาสตร์ชี้ให้เห็นว่า การบัญญัติสิทธิในเชิงเนื้อหาและเชิงกระบวนการควบคู่กัน (combined substantive and procedural rights) จะทำให้สิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีมีความหมายและสามารถบังคับใช้ได้จริงในทางปฏิบัติ การบัญญัติสิทธิเชิงเนื้อหาจะทำให้รัฐต้องรับผิดชอบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน ขณะที่สิทธิในเชิงกระบวนการเป็นเครื่องมือให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลและเข้าร่วมกำหนดนโยบายด้านสิ่งแวดล้อม การบูรณาการสิทธิทั้งสองประเภทในรัฐธรรมนูญ จะสร้างกลไกทางกฎหมายที่เข้มแข็ง และสอดคล้องกับหลักการสากลในด้านสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อม

การวิจัยครั้งนี้ จึงเสนอให้มีการบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีในรัฐธรรมนูญ นำเสนอมุมมองที่ว่า การบัญญัติรับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีในรัฐธรรมนูญไม่ใช่ทางเลือก แต่เป็นทางแห่งความจำเป็นสำหรับประเทศไทยเพื่อประโยชน์ของประชาชน ในยุคสมัยที่ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมได้คุกคามคุณภาพชีวิตของประชาชน และเพื่อปกป้อง คุ้มครอง รับรองสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานด้านสิ่งแวดล้อมนี้ เพื่อเป็นการสร้างความมั่นคงของรัฐเพื่อผูกพันในการดำเนินการเพื่อให้เกิดสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืนในระยะยาว

การผลักดันการบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีไว้ในรัฐธรรมนูญ ควรเร่งดำเนินการด้วยเหตุผลดังนี้ เหตุผลประการแรก เนื่องจากสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี มีสถานะเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานประชาชนสมควรที่จะมีชีวิตในสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและยั่งยืน รัฐควรเคารพ ปกป้อง และส่งเสริมให้เกิดบรรลุผลดังกล่าวขึ้น เหตุผลประการที่สอง การบัญญัติให้เป็นสิทธิประเภทหนึ่งในรัฐธรรมนูญ จะเป็นการประกันสิทธิของประชาชนให้มีความมั่นคงแน่นอน การบัญญัติเป็นสิทธิสร้างผลผูกพันต่อรัฐให้

ดำเนินการมากกว่าการกำหนดเป็นหน้าที่ของรัฐ และแนวนโยบายของรัฐ รัฐจะต้องดำเนินการตามสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อมอย่างเคร่งครัด จริงจังและต่อเนื่อง

ผลการวิจัยครั้งนี้คือ การเสนอให้มีการคุ้มครองสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนชาวไทย และเสนอให้มีการบัญญัติคุ้มครองสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีในกฎหมายสูงสุดของประเทศไทย คือ รัฐธรรมนูญ โดยเสนอให้ในอนาคตหากมีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญควรมีเอาการบัญญัติตามมาตรา 67 รัฐธรรมนูญฉบับปี 2550 มาเป็นแนวทางการการร่างแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ การรับรองสถานะการบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีไว้ในรัฐธรรมนูญจะช่วยสร้างกรอบทางกฎหมาย (Framework) ที่มั่นคงสำหรับการรับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมและสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี ที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และลดความเสี่ยงต่อการที่ปัญหาสิ่งแวดล้อมถูกละเลยจากนโยบายจากรัฐบาล

การอภิปรายผล

ผลการวิจัยครั้งนี้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า สิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีมีความเชื่อมโยงกับระบบสิทธิมนุษยชนอย่างแยกไม่ออก สอดคล้องกับงานวิจัยการศึกษาของคณิงนิจ ศรีบัวเอี่ยมและคณะ (2560) สิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีมีสถานะเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่ทำหน้าที่รองรับการเกิดขึ้นและการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนด้านอื่น ๆ เช่น สิทธิในชีวิตและร่างกาย สิทธิในสุขภาพ และสิทธิในการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การเข้าถึงสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัย สะอาด และยั่งยืนจึงมิได้เป็นเพียงประเด็นทางเลือกทางนโยบายสิ่งแวดล้อม หากแต่เป็นเงื่อนไขพื้นฐานเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่รัฐควรเคารพ ปกป้อง และส่งเสริมให้เกิดบรรลุผล

การวิเคราะห์เชิงแนวคิดของงานวิจัยของคณิงนิจ ศรีบัวเอี่ยมและคณะ (2564) พบว่าสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อมสามารถอธิบายแยกออกเป็นสองประเภท ได้แก่ สิทธิในเชิงเนื้อหา และสิทธิในเชิงกระบวนการ สิทธิในเชิงเนื้อหามุ่งกำหนดหน้าที่เชิงบวกของรัฐในการป้องกัน คุ้มครอง และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ประชาชนสามารถดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อสุขภาพและความปลอดภัย ซึ่งได้แก่ สิทธิในชีวิต และสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี เป็นต้น และในส่วนของสิทธิในเชิงกระบวนการ จะทำหน้าที่ เป็นกลไกเครื่องมือการขับเคลื่อนสิทธิในเชิงเนื้อหา เสริมพลังให้ประชาชนสามารถมีบทบาทในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม เช่น สิทธิการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ และการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ผลการศึกษาวิจัยนี้มีความสอดคล้องกับ งานวิจัยของปวีศร เลิศธรรมเทวี (2559) และงานวิจัยของคณิงนิจ ศรีบัวเอี่ยมและคณะ (2564) ซึ่งต่างชี้ให้เห็นว่า การรับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีในฐานะสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน เป็นปัจจัยสำคัญในการยกระดับการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม และช่วยให้การบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทั้งสองงานวิจัยเน้นย้ำว่า หากสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมไม่ได้รับการรับรองอย่างชัดเจน ย่อมไม่อาจแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยที่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้าง ย่อมส่งผลการที่ประชาชนจะมีข้อจำกัดในการใช้สิทธิเพื่อปกป้องตนเองจากผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

ในระดับสากล ผลการวิจัยครั้งนี้สนับสนุนต่อข้อค้นพบจากงานของ Boyd (2012) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ประเทศที่รับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมทั้งสองประเภท สิทธิเชิงเนื้อหา และสิทธิเชิงกระบวนการมักมีระบบการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมที่เข้มแข็งกว่า และสามารถพัฒนากลไกทางกฎหมายที่เอื้อต่อการป้องกัน

ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ข้อค้นพบดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิดของคณะมนตรีสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ และสำนักงานข้าหลวงใหญ่สิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ ซึ่งยอมรับว่า การมีสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัย สะอาด และยั่งยืน เป็นองค์ประกอบหนึ่งของสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่เชื่อมโยงโดยตรงกับสิทธิในชีวิต สุขภาพ ความเป็นอยู่ และความเสมอภาค

นอกจากนี้ การที่ประเทศไทยเป็นภาคีและยึดถือตามหลักการของปฏิญญาโอ ค.ศ. 1992 สะท้อนพันธกรณีระหว่างประเทศที่รัฐไทยต้องให้ความสำคัญกับสิทธิในสิ่งแวดล้อม หลักการข้อที่ 1 ของปฏิญญาโอฯ รับรองว่ามนุษย์มีสิทธิในการดำรงชีวิตและพัฒนาในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ขณะที่หลักการข้อที่ 10 วางรากฐานสำคัญของสิทธิในเชิงกระบวนการ โดยรับรองสิทธิในการเข้าถึงข้อมูล การมีส่วนร่วมของประชาชน และการเข้าถึงความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม หลักการดังกล่าวสะท้อนความเป็นสากลของแนวคิดสิทธิในสิ่งแวดล้อม และตอกย้ำบทบาทของประชาชนในฐานะผู้มีส่วนได้เสียหลักในการคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติ

เมื่อพิจารณาภายใต้บริบทของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 พบว่า บทบัญญัติด้านสิ่งแวดล้อม ยังให้ความสำคัญกับสิทธิในเชิงกระบวนการมากกว่าสิทธิในเชิงเนื้อหา การขาดการรับรองสิทธิในเชิงเนื้อหาอย่างชัดเจนส่งผลให้ประชาชนมีข้อจำกัดในการเรียกร้องให้รัฐดำเนินมาตรการป้องกันหรือแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมเชิงรุกได้อย่างเต็มที่ ทั้งที่สิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีได้รับการยอมรับในระดับสากลว่า เป็นปัจจัยพื้นฐานต่อการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และการดำรงชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม

ดังนั้น การบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อมและสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีในรัฐธรรมนูญไทย ควรดำเนินการ และเนื้อหาต้องครอบคลุมทั้งสิทธิเชิงเนื้อหา และสิทธิเชิงกระบวนการอย่างสมดุล การบูรณาการสิทธิทั้งสองประเภท จะไม่เพียงช่วยเสริมสร้างความชัดเจนในการปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพ การเสริมสร้างธรรมาภิบาลด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Governance) ให้เกิดขึ้นในรัฐ อีกทั้งเป็นการสร้างกลไกทางกฎหมายที่เอื้อต่อการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและสุขภาวะของประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของกฎหมายสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน สิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อม และสอดคล้องกับหลักการของกฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ และตอบสนองต่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 ผลการศึกษาจากงานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าการบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี ในฐานะสิทธิมนุษยชนสากล ควรได้รับการรับรองอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรมในรัฐธรรมนูญไทย การรับรองนี้ควรครอบคลุมทั้งสิทธิในเชิงเนื้อหา (substantive rights) และสิทธิในเชิงกระบวนการ (procedural rights)

1.2 ควรกำหนดกรอบกฎหมายลำดับรองที่ชัดเจนสำหรับการคุ้มครองสิทธิในสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างความแน่นอนทางกฎหมายให้ประชาชนสามารถอ้างสิทธิได้จริง และกำหนดบทลงโทษต่อรัฐหรือหน่วยงานที่ละเลยภารกิจด้านสิ่งแวดล้อม

1.3 ควรสร้างระบบให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดนโยบายด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การรับฟังความคิดเห็นสาธารณะ การเข้าถึงข้อมูล และการมีสิทธิฟ้องคดี เพื่อให้สิทธิในสิ่งแวดล้อม

มีความหมายเชิงปฏิบัติ การพัฒนามาตรการและกลไกเหล่านี้ควรสอดคล้องกับพันธกรณีระหว่างประเทศ ด้านสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ประเทศไทยสามารถปฏิบัติตามมาตรฐานสากล

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรจะขยายการศึกษาสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี โดยศึกษาเปรียบเทียบกับระบบกฎหมาย สิ่งแวดล้อมของประเทศในแถบภูมิภาคเอเชีย เช่น อินเดีย สิงคโปร์และฟิลิปปินส์ ซึ่งเป็นประเทศที่มีกฎหมายสิ่งแวดล้อมที่ก้าวหน้ามาก ว่าในรัฐธรรมนูญของประเทศเหล่านี้มีการบัญญัติสิทธิในสิ่งแวดล้อมและสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี อยู่ในรัฐธรรมนูญหรือไม่ เพื่อหาแนวทางการบัญญัติและกลไกคุ้มครองสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี ที่มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับมาตรฐานสากล

2.2 ควรจะพิจารณาการผลักดันให้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีกลไกของการจัดทำกรอบหรือความตกลงว่าด้วยสิทธิในสิ่งแวดล้อม (ASEAN Environmental Right (AER)) เพื่อเป็นการสร้างกรอบกฎหมายที่สร้างขึ้นเพื่อผูกพันสมาชิกอาเซียน และการคุ้มครองสิทธิในสิ่งแวดล้อมและสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีซึ่งเป็นสิทธิมนุษยชนสากล โดยเฉพาะในขณะนี้ประเทศไทยและเพื่อนบ้านกำลังเผชิญปัญหามลพิษข้ามพรมแดนทั้งทางอากาศ และทางน้ำ ซึ่งถือเป็นภัยคุกคามต่อสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีและคุณภาพชีวิตของประชาชน

เอกสารอ้างอิง

- กอบกุล ราชะนาคร. (2549). พัฒนาการของหลักกฎหมายสิ่งแวดล้อมและสิทธิชุมชน. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เขตไทย ลังการพิณธุ์. (2560). สิทธิในสิ่งแวดล้อมในรัฐธรรมนูญของประเทศไทย. *วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 10(1), 47-61.
- คณินิจ ศรีบัวเอี่ยมและคณะ. (2560). *โครงการวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อม เพื่อการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน”*.
<https://lms.nhrc.or.th/Document/Fulltext/F09686.pdf>
- คณินิจ ศรีบัวเอี่ยมและคณะ. (2564). *หลักการพื้นฐานเกี่ยวกับ “สิทธิในสิ่งแวดล้อม” (Right to Environment) และ “สิทธิที่จะหายใจจากอากาศสะอาด” (Right to Breathe Clean Air) ของประชาชน รพี 2564 คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*. <https://thailandcan.s3.amazonaws.com/pdf/ebooks/หลักการพื้นฐานเกี่ยวกับ%20สิทธิในสิ่งแวดล้อม.pdf>
- ปวีตร เลิศธรรมเทวี. (2559). *สิทธิด้านสิ่งแวดล้อมกับรัฐธรรมนูญ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม.
- ปวีตร เลิศธรรมเทวี. (2558). *หลักและทฤษฎีสิ่งแวดล้อมในกฎหมายระหว่างประเทศ*. *วารสารนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 44(2), 443 – 467.
- ปวีตร เลิศธรรมเทวี. (2560). *แนวทางการรับรองสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมในรัฐธรรมนูญของประเทศไทย*. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า*, 15(1), 35-60.

สุรศักดิ์ บุญเรือง. (2565). *กฎหมายกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ: หลักทั่วไปและการอนุรักษ์ป่าไม้* (เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 1). โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. (2565). *เอกสารเผยแพร่ความรู้ว่าด้วยสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีและตราสารด้านสิ่งแวดล้อมในระดับภูมิภาค*.
<https://lms.nhrc.or.th/Document/Fulltext/F05638.pdf>

David R Boyd. (2012). *the environmental rights revolution: A global study of constitutions, human rights, and the environment* (Law & Society). UBC Press.

David R Boyd. (2017). *the rights of nature: A legal revolution that could save the world* (2nd ed.). ECW Press.

Germanwatch. (2025). *Climate Risk Index 2025*.
<https://www.germanwatch.org/sites/default/files/2025-02/Climate%20Risk%20Index%202025.pdf>

United Nation. (2023). *A What is the Right to a Healthy Environment?*
<https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-01/UNDP-UNEP-UNHCHR-What-is-the-Right-to-a-Healthy-Environment.pdf>